

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 144 2023

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2024 och för recensioner 1 september 2024. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–43–8

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2024

tik eller om matematisk *a priori*-kunskap. Premiserna är i denna bemärkelse vinklade till litteraturens nackdel, varför antologins författare kan sägas arbeta i motvind.

De gör emellertid ett skickligt jobb i deras kollektiva pläderande för skönlitteraturens epistemologiska existensberättigande. Oavsett om det handlar om ”att ett beaktansvärt motiv till att läsa utgörs av förhoppningar om att få en fördjupad förståelse av vardagserfarenheter och socialt samspel” (s. 17), eller om det faktum att ”litteraturen möjliggör [...] att utforska olika möjligheter, att föreställa sig hur det kunde vara” (s. 71), så förmedlas sammantaget en bild av att litteraturen, i likhet med andra konstarter, fyller viktiga och distinkta kognitiva funktioner. Den bidrar till psykologiska, moraliska, historiska, filosofiska och estetiska insikter – för att bara nämna några – och detta ringar författarna förtjänstfullt in från olika perspektiv.

Sammanfattningsvis är *Där kunskapen tärnar som moln* ett välkomponerat och nyanserat svenskspråkigt inlägg i ett omfattande internationellt forskningsfält. Även om positioneringen i detta fält skulle kunna ha accentuerats – redaktörerna skulle till exempel kunna ha nämnt *philosophy and literature* explicit i förordet, om inte annat för att visa att deras forskning inte äger rum i ett vakuum – så förblir bidragen initierade och relevanta. De behandlar ett alljämt betydelsefullt litterärt och filosofiskt problemkomplex på insiktsfulla sätt, och de torde därtill vara lättillgängliga för både litteraturforskare och fackfilosofer, utan att detta sker på bekostnad av vare sig analytisk skärpa eller teoretiskt djup. Bokens föresats, att ”stimulera till vidare reflexioner om kunskapens roll i skönlitteraturen och skönlitteraturens roll för det som kallas kunskap”, får anses vara uppnådd.

Andreas Tranvik

Nation som kvalitet. Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden, red. Anna Bohlin & Elin Stengrundet. Alvheim & Eide Akademisk Forlag. Bergen, 2021.

Nationalismforskningen kommer förmodligen alltid att brottas med problemet att själva begreppet nation är flytande och kanske omöjligt att definiera, men forskningsfältet har i *Nation som kvalitet. Smak, offentligheter och folk i 1800-talets Norden* fått ett viktigt och perspektivrikt bidrag. Som

antologins huvudtitel anger är det själva kvaliteten i nationen eller nationstanken som står i fokus, vilket avser både hur en ’nationell kvalitet’ etableras på smakmässiga (estetiska) grunder och hur kvaliteten kodas i en nationsskapandeprocess där det nationella i sig, oavsett hur detta förstås, blir ett värderingskriterium. Syftet formuleras koncist av Anna Bohlin i bokens inledning som att undersöka ”hur smak blev en grund för nation, och moral ett kriterium för att inbegripas i ett folk” (s. 8).

Nation som kvalitet erbjuder många intressanta inblickar i dessa processer med artiklar som innehåller allt från översikter av litteraturkritiska diskurser till djupdykningar i enskilda artefakter. Tyngdpunkten ligger på norsk litteraturhistoria – antologin är tillkommen som ett resultat av ett symposium vid universitetet i Bergen – men övriga nordiska länder finns representerande genom varsitt kapitel. Totalt innehåller boken fjorton kapitel, skrivna på nynorsk, bokmål, danska, svenska och isländska (det isländska kapitlet ingår även i norsk översättning), samt en kontextualiserande inledning och en avslutande ”kritisk kommentar”. Författarna är huvudsakligen litteraturvetare, men även historie- och etnologiämnena finns representerade. Att Norge hamnar i centrum ligger inte antologin till last, särskilt inte med tanke på språkvariationen (även om finskspråkig litteratur utelämnats), men en mer jämn fördelad balans hade kunnat stärka anspråket på att säga något om just nordiska förhållanden. Strukturellt är antologin tematiskt uppdelad i fyra delar – Moraliska folk, Materialitet, Kvalitetsmarkör och Offentlighet – med en vag om än inte konsekvent kronologisk rörelse inom dessa avsnitt. Det är också 1800-talets första hälft som ägnas mest uppmärksamhet.

Inledningsvis presenterar Bohlin en övergripande teoretisk kontext, vilket är nyttigt med tanke på komplexiteten i samtliga begrepp i antologins titel. Nationsbegreppet lämnas av förståeliga skäl något flytande, då det kan betyda alltifrån ”(ett) folk” i det tidiga 1800-talets romantiska diskurs till en modern nationalstat i vår samtid. Även under 1800-talet var ordet omstritt, som Bohlin konstaterar: ”Exakt vad ’nation’ innebar var dock en öppen fråga. Det handlade om kvalitet.” (s. 11) Den teoretiska förankringen lutar sig mot i sammanhanget välbekanta namn som Benedict Anderson, Joep Leerssen och George L. Mosse. När det kommer till kvalitetsbegreppet används detta i tre huvudsakliga betydelser. För det första i bemärkelsen estetisk smak, med utgångspunkt i estetikens framväxt

som ett eget kunskapsområde i 1700-talets Europa, där särskilt Immanuel Kants och Friedrich Schillers tankar influerat många av de i antologin berörda författarskapen. För det andra i "en mer specifik betydelse av värdekriterium": "Medan estetik som kunskapsområde är utgångspunkten för hur skönhet uppfattades som nationsskapande, tar studiet av värderingskriterier sikte på hur nation används som motivering till smakomdöme i litteraturkritik." (s. 12) För det tredje används kvaliteten i anslutning till den etymologiska betydelsen av grekiskans *aisthesis*, det vill säga kvalitet som sinnlig erfarenhet, något som endast kan upplevas.

Antologin fäster sig inte vid någon enskild definition av offentligheten utan nöjer sig med att konstatera att det rör sig om en kraftfull "idé om gemenskap, folkuppfostran, moral, frihet, smak. Offentlighet förväntades skapa nation" (s. 14). Däremot lyfts Jürgen Habermas inflytelserika tanke om en "borgerlig offentlighet" fram som ett kritiserat begrepp där pluraliteten av offentligheter under 1800-talet och alla de som uteslöts från det offentligt-politiska, starkt genuskodade samtalen riskerar att förbigås. Slutligen diskuteras i inledningen begreppet folk, vilket som sagt kunde användas som synonym för nation under (det tidiga) 1800-talet, och fokus riktas mot de dolda inkluderings- och exkluderingsprocesserna i diskursen om vad "folket" eller "vi"-et kunde betyda under seklet. Huruvida någon kunde sägas tillhöra ett folk – och vem som avgjorde detta – var i mycket en fråga om moraliska kvaliteter och vem som ansågs ha rätten att bedöma dessa.

Inledningen innehåller således en god genomgång av det teoretiska ramverket för antologin och utgör på sätt och vis det mest intressanta i hela boken, men detta ramverk är sedan i varierande grad närvarande i de faktiska bidragen, och i vissa fall inte alls. Särskilt kvalitetsbegreppet hade i de följande artiklarna kunnat utvecklas och sättas i relation till många av de ämnen som tas upp. Vilken är *kvaliteten* i en stickad kofta, ett gammalt träd, en bonde eller en främling i förhållande till nationen? Och vilken är egentligen 'nationens kvalitet'? Vidare kunde inledningens begreppsdiskussioner ha speglats i antologins upplägg. Begreppen kvalitet, offentlighet och folk hade mycket väl kunnat fungera som tematiska indelningar av de olika bidragen. I synnerhet del II, "Materialitet", sticker ut då det materiella och dess förhållande till "kvalitet" inte ägnas ett teoretiskt fördjupande perspektiv på samma sätt som begreppen i de övriga avdelningsrubrikerna.

Del I, "Moraliska folk", tar fasta på de moraliska kriterier, formella och informella, som under 1800-talet användes för att avgöra huruvida någon kunde sägas tillhöra ett folk, samt vad nationens moraliska egenskaper bestod i. Frode Ulvund diskuterar i sin artikel hur uppfattningen om ett moraliskt medborgarskap blev konstitutivt för den framväxande nationella gemenskapen i Norge efter 1814. Redan i tidiga nationsbildande processer framkommer det svåra i att precisera vad eller vilka som utgör nationen, varför negativa definitioner, det vill säga definiering via exkludering, blev viktiga. Att artikeln är placerad först i antologin är nyttigt för den som läser den från pärm till pärm, då Ulvund belyser större frågor om skapandet av in- och utgrupper, samt redogör för skillnaden mellan en juridisk-politisk och en moralisk förståelse av nationstillhörighet. Ulvund tar vidare fasta på ett återkommande tema i antologin, nämligen den stora vikt som lades vid bildning och uppförande som kriterier för att inräknas i nationen och, i förlängningen, den röstberättigade, manliga delen av befolkningen.

Anna Bohlin undersöker i "Fattigdom som svensk estetik" liknande processer i C. J. L. Almqvists och Fredrika Bremers författarskap. Författarna framhåller fattigdomen och förmågan att utvärdera den som en specifikt svensk egenskap; den romantiska nationalismen ger uttryck för och ambitionen att skapa ett nationellt folk kan summeras med Bohlins ord: "Känslan är grund för nation." (s. 47) Bremer skriver dock fram en mer genusmedveten förståelse av fattigdomen och dess könskodade konsekvenser än Almqvist. För såväl Almqvist som Bremer är dygder (uthållighet, strävsamhet) och bildning förutsättningar för nationell kvalitet, estetisk och moralisk, även om vägen till nationell gemenskap artar sig olika i de undersökta verken. Artikeln visar även på definitionsproblematiken i försöken att förhandla fram en nationell identitet under 1800-talet: "Relationerna mellan fattigdom, moral, estetik och svenskhet uppträts olika hos Bremer och Almqvist, men hos båda är nationell smak ett kriterium för inkludering i det nationella folket." (60) För att vara nationell måste man således ha en god, nationell smak – medan själva kärnan i 'det nationella' förblir något svävande.

Susanne Skårs bidrag om nationalistiska utopier i Camilla Colletts författarskap diskuterar hur framförallt kvinnor och bönder utestängdes från föreställningen om det nationella i den norska politiska diskursen vid mitten av 1800-talet. En-

ligt Collett utgjorde dessa grupper underutnyttjade resurser i det nationsbyggande projektet. Skår visar på att Collett vid sidan om ett feministiskt emancipatoriskt projekt också aktivt förhåller sig till nationsdiskursen och försöker bredda denna genom ett kvinnligt perspektiv. En särskild ”kvinnelig kärleksevne”, en harmoni mellan kvinnans medfödda naturkänsla och en kosmopolitiskt bildad god smak, framställs hos Collett som grunden för ett kvinnligt självuppoffrande dygdeideal i nationens tjänst.

Del II, ”Materialitet”, inleds med Tine Damsholts studie av Christian Molbechs syn på den danska allmogen, med särskilt fokus på den ikoniska röda ”nattrøjen”. I Molbechs tidiga reseskildringar från 1810-talet framträder ett äldre, patriotiskt-instrumentellt synsätt där folket och landskapet primärt betraktas som resurser i kronans tjänst. 1840 uppvisar Molbech däremot ett utpräglat nationalromantiskt synsätt. Allmogen framhålls som bevarare av en autentisk dansk kultur som till stor del gått förlorad; folkets kvalitet består i att det bevarar det förflutna. Intressant nog opererar Molbech även med två former av kvalitet, ”en almen kulturell förfinelse, der pegede fremad, og hvor hovedstaden var centrum, og en gammel og national kultur, der pegede tilbage” (s. 97). Denna spänning mellan bildning-framtid-kulturellt centrum och autenticitet-förflutet-periferi genomsyrar många av antologibidragen.

Elin Stengrundets artikel spinner vidare på denna materiella tråd genom att undersöka vadmalets ikoniska status i Norge från 1700-talet till idag. Om vadmal länge uppträtt som en symbol för (överdriven) patriotism, visar Stengrundet på hur tyget under 1700-talet framförallt omskrevs som en klassmarkör. Moraliska aspekter kopplade till vadmalet och dess bärare blev senare under 1800-talet, med särskilt påskyndande från Henrik Wergeland, allt viktigare. Stengrundet menar att det är möjligt att tala om en ”vadmelsideologi”, där vadmalet blir ”et ytre uttrykk for den indre nasjonale sjelen, og en kjerne i vadmelsideologien er at det nasjonale er en kvalitet som bør bevaras”, men där frågan om vad som ska bevaras och hur förblivit öppen och alljämt diskuteras av allt från vänster- till högernationalister – såväl som deras kritiker (s. 106).

Ett intressant och något annorlunda grepp på materialitet tar Tonje Haugland Sørensen genom att studera den så kallade Slindebirken, en ofta avmålad björk uppvuxen ur en gravhög vid norska Slinde. Under 1800-talets lopp kom trädet att för-

ändras i konsten, medan gravhögen besynnerligt nog växte med tiden. Detta kapitel är särskilt väl betjänt av antologins många illustrationer. I likhet med den danska nattrøjen i Damsholts artikel fick björken funktionen av en levande förbindelselänk till det förflutna. Haugland Sørensen placerar även in fenomenet i en litterär kontext med en särskilt belysande diskussion av den konstnärligt-estetiska debatten i Norden i romantikens kölvatten. Här hade en utförligare diskussion kring materialitet varit givande, i synnerhet beträffande relationen mellan kulturartefakter såsom tyg och ’naturliga’ artefakter såsom ett ikoniskt träd.

Del III, ”Kvalitetsmarkör”, återgår till mer abstrakta aspekter av nationsbyggande och nationalism. Guðmundur Hálfðanarsons artikel behandlar den litterära striden om det medeltida men länge populära isländska versmåttet *rimur* under första hälften av 1800-talet. Debatten illustrerar ett återkommande drag i antologin, nämligen den urbana, bildade borgerlighetens ambitioner att förädla den nationella litteraturen utifrån en kontinental smak präglad av klassiska stilideal. Hálfðanarson lyfter även fram detta paternalistiska bildningsprojekt i ljuset av dåtidens diskussion om vilka folk som uppnådde de diffusa kriterierna för att utgöra en ”äkta” nation. Nationer förutsattes behöva uppvisa en viss grad av självständighet – inte minst språklig sådan – och civilisering för att kunna hävda sig i kulturhierarkin och inte försvinna in i andra, större nationer.

Christine Hamm uppmärksammar den något bortglömde Maurits Hansen, författaren bakom världens förmodligen första kriminalroman. Hansen rör sig inom såväl romantiska som realistiska stildrag, men alltid inom ett norskt nationalistiskt projekt. Hamm visar hur Hansen var mycket medveten om föremålets och bildningens förmåga att signalera god smak, men att sådana performativa smakytringar inte nödvändigtvis sammanfaller med en god, norsk karaktär, karakteriserad som ”det å være ærlig, trofast og omtenkksom” (s. 195). Handlingar är för Hansen det centrala, och utländska kulturella influenser framställs som förkonstlade, utan att därför avfärdas som något i sig negativt. Kapitlet är väl försett med teoretiska diskussioner och användningar av J. L. Austin, Pierre Bourdieu, Immanuel Kant och Ludwig Wittgenstein.

Frode Helmich Pedersen presenterar i sitt bidrag en allmän översikt av litteraturkritiken i Norge under 1800-talet och hur det nationella kom att utvecklas som estetiskt kriterium. Trots att det natio-

nella hölls för relevant i så gott som alla aspekter av litterär bedömning kan det, menar Helmich Pedersen, argumenteras för att "det nationella" i själva verket är "noe ytre sett i forhold til det som tross alt er det vesentlige ved litteraturen, og også var det den gang, nemlig dens litterære kvalitet" (s. 230). Samtidigt lever föreställningar om det nationella kvar som "et slags litteraturkritikkens *andre*", även om litteraturkritiken av idag inte längre betraktar det som en estetisk kategori (s. 231).

Marie Magnor förflyttar oss till seklets slut genom att undersöka receptionen av Bjørnstjerne Bjørnsons drama *Paul Lange og Tora Parsberg*. Kapitlet är därmed det enda som specifikt ägnar sig åt dramatik och som har ett utpräglat receptions-historiskt fokus. Samtidskritiken uppfattade dramat som problematiskt då det använde nyligen inträffade och kontextspecifika händelser som inspiration till handlingen. Närheten till verkligheten innebar, menade flera kritiker, att dramat inte kunde ses som ett genuint estetiskt och fristående konstverk. Receptionen under det sena 1900-talet och framåt har däremot värderat det nationella perspektivet i dramat utifrån ett modernistiskt konstideal, där det nationella i sig blivit ett ideologiskt problem.

Del IV, "Offentlighet", inleds med Eirik Vassendens undersökning av den norska målstriden, med fokus på nynorskförkämpan Arne Garborgs kampskrift från 1877. Garborg såg i likhet med sina samtida språket som en avgörande faktor för nationell enhet. Vassenden belyser vissa inre motsättningar i Garborgs argumentation, och framhåller att Garborg, även om han motsatte sig danskt språkinflytande också vände sig mot en överdriven och chauvinistisk nationalism.

I Pia ForsSELLS artikel studeras Zacharias Topelius författarskap, ofta betraktat som ett viktigt bidrag till skapandet av en finsk (själv)identitet. Denna bild av Topelius som en sorts litterär landsfader bygger dock på receptionen av de mest lästa verken, och ForsSELL visar genom att inrikta sig på mindre populära texter att författarskapet är mer komplext och att inte minst Topelius många skildringar av medelklassen ger en annan bild av offentligheten under 1800-talet. Det egentliga folket är hos Topelius bönder och soldater, men även medelklassen fyller en viktig funktion, och hans realistiska borgerlighetsskildringar har i detta sammanhang ofta blivit förbisedda.

Anders M. Gullestad återvänder till Bjørnson för att diskutera ekonomiskt-didaktiska drag i det

tidiga, mer utpräglat nationalpedagogiskt fosterande författarskapet. Som Gullestad visar var Bjørnson redan från slutet av 1850-talet mån om att via litteraturen fostra goda och ekonomiskt ansvarstagande medborgare mitt i seklets hastiga omställning från bonde- till marknadsekonomi. Detta ämne hade även kunnat diskuteras i relation till materialitet, vilket belyser det svåra i att tematiskt indela dessa sammanflätade aspekter av nationstanken.

Det avslutande kapitlet, skrivet av Ruth Hemstad, ger en god historisk översikt av den litterära skandinavismen. Medan entusiasmen för diverse samnordiska projekt var stor bland förläggare och studenter, var allmänintresset relativt svagt och de många tidskrifter som grundades tenderade att läggas ned efter enbart ett par årgångar. I herdersk anda var man dock alltid varsam gällande kulturell eller språklig sammansmältning; så långt som till en gemensam skandinavisk nationalitet sträckte sig sällan ambitionerna. De många projekten föreställde sig dock, och bidrog därigenom till att skapa, en pan-skandinavisk och transnationell (litterär) offentlighet.

Antologin avrundas med en "kritisk kommentar" av Pål Bjørby. Bjørby anlägger ett kritiskt perspektiv på de misogynya och homofoba samhälls- och tankestrukturer som präglade 1800-talets nationsbyggandeprocess och därigenom utestängde många röster, såväl från det offentliga samtalet som från skönlitteraturen. Bjørby efterlyser mer forskning på detta område, vilket är välkommet, men målar också upp en väldigt dystert bild av forskningssituationen i Norge. Såväl föreliggande antologi, Bjørbys litteraturlista och en snabb titt på pågående forskning vid norska universitet, kunde ge anledning att nyansera den bild som målas upp av en allmän ovilja till omtolkning av 1800-talets nationalism och nationsskapande. Det är vidare synd att den avslutande kommentaren inte för samman de tidigare bidragen i en övergripande diskussion.

Sammantaget är *Nation som kvalitet* ett kalejdoskopiskt bidrag till såväl nationalism- som estetik- eller smakforskningen. Vad som hade varit önskvärt är en mer sammanhållen teoretisk linje – och framförallt diskussion. Återkommande i artiklarna är, för att endast nämna ett par exempel, 1800-talsförfattarnas fokus på bönderna, som å ena sidan upplevdes som smaklösa och i behov av bildning (ovanifrån), å andra sidan som autentiska bevarare av nationalkarakteren. Antologin hade kunnat skriva fram detta tids- och nationsöverskri-

dande paternalistiska stråk tydligare. Ganska lite fokus läggs dessutom på den framväxande medelklassens *kvalitet*; vad sågs som dess uppgift i nationsbyggandet, hur autentiskt nationell ansågs den och vilken kontakt förutsattes den ha med det förflutna? Vidare lämnas den stora frågan om vad *nation som kvalitet* faktiskt betyder i stort sett obesvarad, även om många antydningar ges. Givetvis är en antologi tillkommen i samband med ett symposium inte avsedd att slugtligt besvara sådana stora och invecklade frågor, men även om de enskilda bidragen vart och ett erbjuder fascinerande insikter i en omfattande diskurs, hade antologin som helhet tjänat på en tydligare röd tråd, särskilt gällande de teoretiska perspektiven. Boken innehåller dock så pass många och mångskiftande uppslag att de mer än väl kan ligga till grund för framtida fördjupningar i nationstankens snåriga, blodiga och bläckslukande historia.

Casper Virkkula

Natur & Kultur 100 år. En jubileumsskrift, red. Anders Bergman. Natur & Kultur. Stockholm 2022.

Av de tre stora allmänutgivande förlagen i Sverige idag är ett sprunget ur tryckeribranschen, ett ur bokhandelssfären och ett ur folkbildningsvärlden. Två av dem har nyligen firat historiska milstolpar. År 2023 firade Sveriges äldsta förlag, Norstedts, sitt 200-årsjubileum med stor fest i Blå hallen, medan Natur & Kulturs 100-årsjubileum gick förbi mer obemärkt. Genom sina betydelsefulla bidrag har Natur & Kultur satt sin prägel på den svenska bokvärlden och fortsätter att vara en central aktör i spridningen av kunskap och kultur. Vad passar bättre för ett förlag än att fira detta med en bok? Till skillnad från *Norstedts 200 nedslag* har Natur & Kulturs jubileumsskrift passerat utan att göra större väsen av sig. Boken finns heller inte till försäljning utan kan endast beställas genom att kontakta förlaget direkt. Jubileumsskriften är inte den första i sin genre, utan fogar sig in i raden av förlagshistoriska verk och jubileumsböcker från förlaget under de senaste åren. Till förlagets 25-årsjubileum, året då grundaren Johan Hansson instiftade stiftelsen Natur & Kultur, utkom den första festskriften kallad *Klokt och roligt från Natur och Kultur* med pregnant utdrag ur den dittillsvarande utgivningen. När förlaget fyllde jämna år 1972 utkom *Ur ett bok-*

förlags historia, där förlaget närstående personer bidrog med minnen från olika grenar av verksamheten. Uppgiften att ge en mer samlad framställning anförtroddes åt före detta direktören Carin Österberg som 1987 sammanställde den flitigt konsulterade förlagshistoriken *Natur och Kultur. En förlagskrönika 1922–1986*. Huvudsyftet med *Bildningsgång. Natur och Kultur 75 år* var något annorlunda. Istället för att ge en enkel historik över förlaget, hade jubileumsskriften som avsikt att genomlysa utvecklingen fram till 1997 inom några av de områden där förlaget verkat under sin 75-åriga existens.

Ovannämnda verk visar att Natur & Kulturs verksamhet har sammanfattats vid åtskilliga tillfällen under 1900-talets gång. Redaktörerna är nogga med att betona att det därför vore meningslöst att ännu en gång upprepa förlagets historia för 100-årsskriften. Redaktionskommitténs mål med boken är att bygga vidare där tidigare skrifter slutar. Boken strävar efter att inte bara fokusera på förlaget och dess verksamhetsområden, utan även att ta upp det som berör förlagsbranschen i stort, att inte bara blicka bakåt eller utåt utan att ge ett snapshot av nuets förutsättningar som det heter i förordet. Stora trender och omskakande händelser, från digitaliseringen till coronapandemin, genomsvyr hela verket. Resultatet är ett välskrivet verk på över 300 sidor där ett trettiotal skribenter funderar kring Natur & Kultur av igår, idag och imorgon, allt ackompanjerat av bilder från förr och nu.

Det är en bred och blandad grupp av författare, anställda, branschkollegor, kritiker, forskare och vanliga läsare som står som författare till jubileumsskriftens trettiotvå artiklar. Artiklarna är korta och innehållet varierande, vilket gör de enskilda texterna något ytliga, men det är just bokens omfattning och multiperspektivismen som ger den ett djup. Denna mångsidiga framställning om svensk bokutgivning skiljer boken från tidigare förläggarmemoarer samt förlagshistoriker och -krönikor, där allt oftast betraktas ur enskilda förlags begränsade synvinklar.

Natur & Kulturs jubileumsskrift är disponerad efter ett i förlagsarkivet påträffat gammalt tal av Johan Hansson. I talet från 1957 lyfter grundaren fram vad han anser är viktigt att veta om förlagets historia och särart. Redaktörerna har låtit de aspekter som Hansson tar upp och den ordning de är presenterade i tjäna som ordningsprincip för innehållet.

Det är förlagets nuvarande vd, Per Almgren, som inleder med ett kapitel om stiftelseurkunden, det